

Ненчо Илиев

**ЦАР БОРИС III
БИОГРАФИЧНИ БЕЛЕЖКИ**

БЪЛГАРСКА **ИСТОРИЯ**

© *Ненчо Илиев*, автор

© *Антон Оруш*, *коректор*

© *Николета Карайончева*, *графично оформление*

© *Янко Илиев*, *снимка на корица – ретуш и цвят*

„БИ 93“ ООД
София, 2018 г.

ISBN: 978-619-7496-01-7

Ненчо Илиев

**ЦАР БОРИС III
БИОГРАФИЧНИ БЕЛЕЖКИ**

София
2018

СЪДЪРЖАНИЕ

Прегговор	6
БЪЛГАРСКАТА ЦАРСКА ДИНАСТИЯ	9
РОЖДЕНИЕТО НА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА	
КНЯЗ БОРИС ТЪРНОВСКИ	11
ЮНОШЕСТВО И ВЪЗПИТАНИЕ НА	
КНЯЗ БОРИС ТЪРНОВСКИ	14
ПЪЛНОЛЕТИЕТО НА КНЯЗ БОРИС	22
БОЙНА ДЕЙНОСТ НА КНЯЗ БОРИС	27
ВЪЗЦАРЯВАНЕТО НА КНЯЗ БОРИС	41
ЦАР БОРИС III СРЕД НАРОДА	70
ЦАР БОРИС И ВОЙСКАТА	95
ЦАР БОРИС III И МОРЕТО	112
ЦАР БОРИС III И НАУКАТА	115
ЦАР БОРИС III И ЧУЖДИТЕ ВЛАДЕТЕЛИ	128
ЖЕНИТБАТА НА ЦАР БОРИС III	135
ЦАРСКОТО СЕМЕЙСТВО	143
ДВАДЕСЕТГОДИШНО ЦАРУВАНЕ	156
ЦАР БОРИС III –	
СЪЗДАТЕЛ НА ОБЕДИНЕНА БЪЛГАРИЯ	163
КОНЧИНАТА НА ЦАР БОРИС III	
ЦАР ОБЕДИНИТЕЛ	183
ВЪЗЦАРЯВАНЕТО НА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА	
СИМЕОН, КНЯЗ ТЪРНОВСКИ	204

Прегговор

Това е най-пълното издание, посветено на цар Борис III и отпечатано в годините на Царство България. Книгата има няколко издания, като всяко едно е допълвано с най-новите моменти от живота на монарха. В ръцете си държите текста на последното и най-рядкото измежду тях, излязло непосредствено след смъртта на царя през август 1943 г. и отразило най-съдържателно житейския му и управленски път.

Автор на архивното четиво „Цар Борис III – биографични бележки“ е забравеният днес талантлив писател и журналист Ненчо Илиев – Сириус, въдворен и загинал в лагер малко след преврата през 1944 г. Неговата книга за цар Борис III е колкото биография, толкова и мемоарно свидетелство. Авторът хронологично проследява всички по-големи и малки събития с участието на царя, опитвайки се да изгради негов портрет. Изключително интересно е да видим тогавашния държавен глава на България в различните роли на ловец, шофьор, моряк, велосипеден техник, оратор, учен, баща, спортист...

Когато четем книгата обаче, нека имаме предвид историческото време, в което тя вижда бял свят – веднага след смъртта на монарха. Това е период на изключително морално изпитание за България и обществото е имало осезаема нужда от стожер, около когото да се обедини. Новопровъзгласеният цар Симеон II е все още малолетен, а регентите са трима и освен това не са част от царската династия. Затова логично е при тези обстоятелства поданиците да приемат за най-близка фигура именно легитимния си владетел,

макар и той вече да не е сред живите. Това е наложило посмъртно отпечатаната книга за цар Борис III да представя неговия най-достоеен и съвършен образ – идеализиран лик, който е трябвало да бъде запомнен от поколенията. Неслучайно още през 1943 г. творбата излиза и на два западни езика – немски и италиански.

Независимо от това, „Цар Борис III – биографични бележки“ съдържа и моменти, които със сигурност могат да се използват като исторически извор за някои малко познати епизоди от живота на монарха. Такива са например подробните страници за образованието на Борис още като ученик и престолонаследник, службата му през Първата световна война, пространно предадените речи, които авторът прецизно е сверявал, описанията на някои срещи на царя с видни представители на българската общественост, а също така и чуждестранните телеграми, получени в София след смъртта му.

Всеизвестно е, че цар Борис III е обичал да се разхожда сред природата и селата и да говори със своите поданици. Четейки книгата, не може да не забележим как това желание на монарха да гържи близост с хората и да скъсява дистанцията с тях създава голямо уважение към личността му, преминало в следсмъртен култ. Описанията на хилядите хора, пристигнали в София през късното лято на 1943 г. да си вземат последно сбогом със своя владетел, и върволиците от опечалени селяни, тъжно втрепенени в минаващия през полетата влак с тленните останки, със сигурност не са пресилени – те са потвърдени и от широко разпространените документални снимки.

Желаем ви приятно четене!

БЪЛГАРСКАТА ЦАРСКА ДИНАСТИЯ

Българската царска династия има старинен и прочут произход и е една от най-знатните династии в Европа. Неин основател е цар Фердинанд I, августейшият баща на цар Борис III.

Цар Фердинанд I е роден във Виена на 14 (26) февруари 1861 година. По бащина линия той произхожда от прочут германски владетелски род, а по майчина – от рода на френските крале. Баща му, принц Август Сакс-Кобург-Готски (роден през 1817 г. и починал 1881), е брат на принц Фердинанд, женен за португалската кралица Мария, а сестра му – княгиня Виктория – е омъжена за немюрския дук, син на френския крал Луи Филип. Дядото на цар Фердинанд I е брат на съпруга на английската кралица Виктория и на белгийския крал Леополд. Неговата съпруга пък е принцеса Антоанета Кохари от бележития унгарски род Кохари.

И тъй цар Фердинанд I е в родство с португалския и френския двор, в кръвно родство с царстващите домове във Великобритания и Белгия, а също така и с благородния унгарски род Кохари.

Цар Фердинанд се възцарил на българския престол в 1887 година по единодушната народна воля, изразена от Великото народно събрание в Търново. Тогава обаче, съобразно клаузите на Берлинския договор, България била провъзгласена за княжество, васално на Отоманската империя, и затова българският владетел получил титлата княз. Но княз Фердинанд I, като разбирал много добре българската душа, с похвален политически

такт и с рядка смелост за онези времена подготвил и осъществил обявяването на българската гържавна независимост; с това се затвърдила спечелената с безчислени свидни жертви свобода и се положило началото на Третото българско царство.

На 30 януари 1893 година бил отпразнуван годежът на княз Фердинанд I с княгиня Мария Луиза Бурбонска, а бракосъчетанието станало на 8 април същата година в частния параклис на пармския херцог в Пианоре.

Княгиня Мария Луиза е родена в Рим през 1870 година. Тя е дъщеря на Роберт Бурбонски I, херцог на Парма и Пиаченца, и на неговата първа съпруга княгиня Мария Пия Бурбонска, дъщеря на Фердинанд II, крал на Двете Сицилии. Княгиня Мария Пия Бурбонска е родна дъщеря на френския крал Шарл X.

Княгиня Мария Луиза, августейшата майка на цар Борис, имала напета стойка и всяко нейно движение отразявало вродена елегантност. Дори и когато била най-скромно облечена, от нея лъхал царският ѝ произход. Тя имала благи и замислени очи, които изразявали благородството на нейното сърце и излъчвали безкрайната ѝ доброта. Княгиня Мария Луиза обичала да рисува цветя и да чете стиховете на големите световни поети. Тя отлично владеела пет европейски езика, свирила на пиано и била смела амазонка.

РОЖДЕНИЕТО НА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКА КНЯЗ БОРИС ТЪРНОВСКИ

На 18 (30) януари 1894 година сутринта светкавично се разнесла радостната новина за раждането на престолонаследника, комуто било дадено сполучливото име княз Борис Търновски – в чест на старата българска столица и в памет на знаменития български владетел цар Борис, за чието царуване българската история свято пази най-бляскави страници.

В деня на раждането на престолонаследника се издали две прокламации – едната към народа, а другата към войската. С това княз Фердинанд оповестил радостното събитие и дал титлата на сина си, който щял да се нарича княз Търновски и херцог Саксонски. Назначил го за кавалер на I и IV степен на ордена „За храброст“, за носител на огърлицата на ордена „Св. Александър“ и го провъзгласил за командир на няколко полка, като го зачислил в списъците на Шести пехотен търновски полк с чин подпоручик.

Още като дете княз Борис Търновски се радвал на горещите симпатии на целия български народ и всеки българин възлагал хубави надежди върху бъдещия владетел.

Поради условията на брака, поети пред папата, престолонаследникът първоначално бил кръстен в католическата религия. Това станало причина да бъде изменена Конституцията в този смисъл, че първият престолонаследник се освободил от задължението да изповядва източноправославната вяра. Както и трябвало да се очаква, това болезнено накърнило религиозното и национално чувство на народа. Хората дирели

случай да изразят пред гържавния глава горещото си желание любимият престолонаследник да премине в лоното на православната вяра. Тази воля на българите се проявила най-силно при откриване на VIII Обикновено народно събрание през втората му редовна сесия и тогава народните представители, въодушевени от похвална политическа мъдрост, в отговора си на Тронното слово изказали всенародното желание към гържавния глава.

Княз Фердинанд не можел да не гържи сметка за това и затова с една хубава реч на 24 октомври 1895 година дал тържествено обещание пред комисията от депутати, че ще задоволи народната воля.

На 5 (17) ноември 1895 година се родил вторият син на княз Фердинанд – княз Кирил Преславски. Тази нова радост насърчила българския владетел и той на 22 януари 1896 година издал манифест, с който обявил на българския народ, че на 2 (15) февруари (в деня на Сретение Господне) ще се извърши светото миропомазване на престолонаследника Борис, княз Търновски, по обредите на нашата православна църква.

И действително миропомазването било отпразнувало на 2 (15) февруари 1896 година необикновено тържествено. Очите и мислите на целия български народ били обърнати към царския дворец. От цяла България пристигнали депутати. Миропомазването извършил екзарх Йосиф в църквата „Св. Неделя“ и в съслужение с всички митрополити, епископи и архимагрити от България. Самият екзарх Йосиф дошъл от Цариград специално за да извърши този свят обред.

Княз Борис бил облечен в бели грехи и препасан с лентата на българския орден „Св. Александър“; стоял от гясната страна на княз Фердинанд. Екзархът излязъл от олтара и се отправил към княза, а едновременно

с това представителят на руския император, граф Кутузов, се приближил до височайшия кръщелник. Щом започнала молитвата, граф Кутузов вдигнал княз Борис и така той приел светото причастие от екзарха. След извършването на обреда екзарх Йосиф от името на Българската православна църква предал престолонаследника на държавния глава.

ЮНОШЕСТВО И ВЪЗПИТАНИЕ НА КНЯЗ БОРИС ТЪРНОВСКИ

Докато престолонаследникът израствал, за него били полагани особени грижи, за да получи той добро образование и възпитание.

Младият княз под влиянието на своите възпитатели, все повече се прониквал от преданост към родината си България. Именно това бил свещеният завет на непрежалимата му майка, изразен към него в последния час на живота ѝ 19 (31) януари 1899 година с думите:

– Борисе, когато един ден бъдеш повикан да царуваш, постарай се да бъдеш най-добрият цар между царете!

И когато тази нежна любяща майка била повалена като крехко цвете от буря и с безкрайната си чувствителност усетила последната си минута, тя смирено се обърнала към своя съпруг и рожби и тихо промълвила:

– Аз умирам, но винаги ще бъда между вас и там, от небето, ще бдя над тебе, над децата и над съдбините на България!

През 1901 година, лишен от незаменните майчини грижи, княз Борис заболя тежко от тифус. Тази печална случка за лишен път доказала сърдечната привързаност на народа към любимия престолонаследник. Цялата страна се развълнувала. Всеки дом тъжал, като че собственото му дете лежало болно. Всички погледи били обърнати към болния княз, който отчаяно се борел между живота и смъртта. Горещи искрени молитви се произнасяли във всички храмове за здравето на царския син; Господ най-сетне се вслушал в тях и спасил скъпоценния живот.

Грижливо възпитан още от първите години на детство си в съзнание за тежкото, отговорно и високо положение, което му предстояло да овладява като бъдещ владетел на България, престолонаследникът бил достатъчно добре обучен в учебния материал на началното образование. Оставало само неговите познания да бъдат проверени чрез изпит, за да започне след това и гимназиалната му подготовка.

По този повод княз Фердинанд изпратил до Министъра на народното просвещение рескрипт, с който възложил на учреждението да се погрижи за изпита на престолонаследника. Загължен да изпълни възложената му важна мисия, министърът проверил знанията на престолонаследника по всички предмети, предвидени в програмата за началното образование, дал упътвания на частния учител на княз Борис да продължи подготовката на августейшия ученик и издал заповед, с която назначил изпитна комисия от учителите Христо Златев, Константин Спиров и Александър Йорданов.

Първоначално било определено, изпитът да се проведе в училището „Неофит Рилски“, но понеже по това време в него бушувала заразна болест, решено било княз Борис да бъде изпитан в Двореца. На 23 декември 1904 година в девет часа преди обед учителите се явили там. След малко пристигнал и министърът на народното просвещение г-р Иван Шишманов, който завел учителите в приготвената стая на втория етаж. Там за случая била поставена релефна карта на България; донесени били и няколко препарирани млекопитаещи, птици, риби, земноводни, няколко саксии с живи растения и геометрически тела, една маса за учителите, ученическият чин на престолонаследника, а също така черна дъска и няколко стола. Решило се до обяд да бъде проведен изпитът по закон Божи, български език и оте-

чествознание, а след плагне – по смятане, геометрическо чертане, славянско четене и естествознание.

В девет и половина часа се явил престолонаследникът, придружен от брата си княз Кирил. След като поздравили учителите и останалите лица, те заели местата си – княз Кирил от лявата страна до масата на учителите, а княз Борис на своя ученически чин срещу учителската маса.

Така княз Борис трябвало да държи своя изпит при една много по-тежка обстановка, отколкото всеки друг български ученик. А като се има предвид присъствието на толкова много официални лица и възрастта на княза, лесно можем да си представим неговото естествено и неизбежно смущение.

При започване на изпита, един от учителите се обърна към престолонаследника с думите: „Княже, ще ви изпитваме по закон Божи. Кажете ни молитвата Господня на славянски!“ Княз Борис безпогрешно произнесе наизуст „Отче наш“. След сполучливия отговор на първия въпрос тиха радост озарила лицето на височайшия ученик и при втория вече не се забелязвало никакво външение. Последователно на княза били задавани от учителите още въпроси. Сегиз-тогиз и министърът на народното просвещение проверявал знанията на княза.

На всички въпроси престолонаследникът отговарял на чист литературен български език, със сладък глас и приятна дикция, със сигурни, изчерпателни и ясни отговори. В неговите спокойни и сигурни думи личало, че той напълно е усвоил учебния материал и всичко научено е ясно в съзнанието му. В разсъжденията, които правел, решавайки задачите по смятане и геометрическо чертане или докато извличал поуците от уроците по закон Божи и от статията в читанката,

ясно личала способността му да мисли и разсъждава самостоятелно. В увлечението, с което разказвал за Крум, Симеон, Борис, Паусий, Левски и за техните подвизи, изпъквал дълбокият интерес на младия княз към миналото на българския народ. Младенческият жар, с който княз Борис издекламирал стихотворенията „Татковина“ и „Паусий“, доказвал, че той умее да преживява чувствата, които са вълнували автора им; че е способен да чете и разбира и поетически произведения, които със своето съдържание надминават развитието на децата – негови връстници; че се увлича и от ония високохудожествени творения, които могат да трогнат и възхитят само оногова, която се въодушевява от същите чувства, които е изпитвал поетът автор.

Успехът на престолонаследника по български език направил на учителите дълбоко впечатление. Князът говорел по-плавно и по-изразително почти от всички деца, които завършвали четвърто отделение на нашите основни училища, а пишел безспорно по-добре от много ученици от II и III клас.

Резултатите от изпита на престолонаследника били бляскави и надминали очакванията на изпитващите учители. Отговорите били същевременно и най-доброто доказателство за отличните умствени дарби на десетгодишния княз.

За изпита на княз Борис бил съставен специален акт, подписан от изпитната комисия и от всички присъстващи. А с дата 31 декември и № 467 било издадено училищно свидетелство на престолонаследника за завършен курс на първоначално училище с отличен успех по всички предмети.

След успешния изпит на княз Борис била дадена веднага една ученическа фуражка от Първа софийска мъжка гимназия, където той бил записан за ученик, а кня-

зът я грабнал и изтичал в градината на Двореца много радостен.

След това престолонаследникът завършил и средно класическо образование. Там за негови преподаватели били назначени учителите: Иван Костов (история), Перикли Чилев (латински и старогръцки), Г. Евстатиев (рисуване), Йордан Трифонов (български език и философска пропедевтика), В. Василев (физика и математика), Дим. Ников (география) и г-р Борис Иванов (естествена история и химия). Тези учители започнали обучението на княз Борис под съвестното ръководство на Станимир Станимиров в началото на 1899-10 учебна година. За преподаватели на престолонаследника били назначени още следните лица: Никола Василев (физика, космография и дескриптивна геометрия), г-р Хуго Грецер (антропология и хигиена), К. Шауфелбергер (френски език) и барон Херман фон Еглофцайн (немски език). По-късно били определени да преподават на височайшия гимназист Ст. Станимиров по история на българската църква и Иван Попов – по обща църковна история.

Гимназиалното класическо образование на княз Борис продължило до края на 1911 година.

Въз основа на параграф 13 от Правилника за зрелостен изпит било решено от дванадесетте преподаватели на престолонаследника (начело с министъра на народното просвещение) да се издаде на княза свидетелство за зрелост, с което той се освобождава от зрелостен устен и писмен изпит заради отличния си успех. Това свидетелство на княз Борис получило дата 20 януари 1912 година и изходящ № 1194 от Министерството на народното просвещение.

Въобще княз Борис от малък се отличавал с жива любознателност и вродена интелигентност, наследени от родителите му. Безспорните умствени дарби и

твърдата воля, обладавани от бащата на нашия престолонаследник, и благородното сърце и нежна гуша, които притежавала майка му Мария Луиза, създават рядко и щастливо съчетание на умствени и душевни качества, така щедро наследени и ярко отразени у княз Борис. Наклонностите му към естествените науки и различни спортове се очертавали още от ранна възраст. В същото време у него се развивала и силна обич към българската природа.

Големи заслуги за възпитанието на престолонаследника след смъртта на майка му имала баба му – княгиня Клементина – която от баща си наследила политическа проницателност и висока интелигентност. Безспорно благотворното ѝ влияние върху възпитанието на княз Борис било твърде голямо, заедно с онова на цар Фердинанд, чиите несполуки и лоша съдба все пак не могат да намалят неговите ценни качества на културен и интелигентен владетел. От възпитанието на баба си княз Борис придобил духовна подготовка, а от баща си усвоил мъжествени качества; това двойно влияние създадо от княз Борис мъдър политик и храбър войник. Освен това, благотворно влияние върху формирането на княжеския характер оказала и покойната царица Елеонора, която през царуването си от 1908 до 1917 година оставила неизличими следи не само в царския дом, но и сред народа.

* * *

Събитията, които настъпили през 1908 година, създали важни последици за балканските народи. В онова време била провъзгласена независимостта на Третото българско царство. На тържествата по този повод, станали във Велико Търново на 22 септември, присъст-

вал и княз Борис, който дълбоко изживявал в душата си всичко последвало.

В този знаменит ден историята на България разтвори своята страници за велики събития, в които взел живо участие и престолонаследникът. За неговото участие и заслуги историята ще запази най-хубави и чисти спомени, както е чиста и красива младостта.

През 1910 година княз Борис и княз Кирил предприели пътешествие из Мала Азия, за да се запознаят с тази област. Те посетили Цариград и някои от гръцките острови. В Цариград княз Борис разгледал всички бележити древни паметници; посетил и патриаршията, гдето му показали килията, в която учел цар Симеон Велики като юноша. Наред с общото образование, княз Борис бил обучаван и по военно дело.

Когато той пораснал, започнали да му се възлагат специални мисии, например да представлява царя на българите при различни случаи пред чуждите владетели. Княз Борис показал редки дипломатически качества при коронацията на английския крал в Лондон, гдето имал случай да се запознае и да създаде връзки с видните представители на всички почти европейски владетели. По-късно княз Борис още по-достойно представлявал България на тържествата по откриване паметника на царя освободител Александър II в Киев. Там княз Борис присъствал в театъра на едно гала-представление, гдето бил извършен атентат и паднал убит министър Столипин. Всред настаналата суматоха младият български княз учудил всички със забележителното си хладнокръвие.

Осемнадесет години по-късно, по случай петдесетгодишнината на I софийска мъжка гимназия, бившият неин възпитаник, вече цар на България, отправил на 1 април 1929 година следното саморъчно написано писмо: